

Artykuł przeglądowy/Review paper

Olga Zajkowska

Wydział Nauk Ekonomicznych

Uniwersytet Warszawski

o.zajkowska@wne.edu.pl

ORCID: 0000-0001-6520-1303

Pieniężne instrumenty polityki rodzinnej a dzietność i aktywność zawodowa kobiet

Streszczenie

Dzietność poniżej prostej zastępowalności pokoleń, występująca w krajach rozwiniętych, a zwłaszcza niska dzietność utrzymująca się w wielu z nich, stanowi ważną przesłankę dyskusji o rozwiązaniach polityki rodzinnej wspierających wzrost dzietności. Jednym z narzędzi polityki rodzinnej są zasiłki na dzieci. Artykuł zawiera próbę przeglądu skuteczności różnych form świadczeń pieniężnych na dzieci zarówno w odniesieniu do dzietności, jak i pracy zawodowej kobiet. Zwrócono też uwagę na inne efekty, w tym związane z dobrostanem dzieci. Wyniki prowadzą do wniosku, zgodnego z ustaleniami innych analiz dla różnych krajów, że wpływ na dzietność tych świadczeń jest zależny od kontekstu instytucjonalnego kraju, w którym są wdrażane. Istotna jest również konieczność rozpatrywania zasiłków wraz z innymi instrumentami polityki rodzinnej.

Słowa kluczowe: polityka rodzinna, dzietność, zasiłki na dzieci

Wprowadzenie

Od lat 60. XX w. w krajach rozwiniętych nastąpiło wiele zmian związanych z formowaniem, rozwojem i rozwiązywaniem rodzin, a co za tym idzie także z wzorcami dzietności (Sobotka, Toulemon, 2008; Frejka, Sobotka, 2008; Lesthaeghe, 2010). Zmniejszyła się skłonność do zawierania małżeństw, przy czym są one zawierane w późniejszym wieku, natomiast zwiększyła się popularność związków kohabitacyjnych. Uległa zmniejszeniu trwałość małżeństw, które coraz częściej są rozwiązywane poprzez rozwód lub separację. Kobiety opóźniają decyzję o urodzeniu pierwszego dziecka, coraz rzadziej decydują się też na kolejne dzieci. Ponadto coraz częściej są to urodzenia pozamałżeńskie. Dzietność spadła poniżej poziomu gwarantującego odtwarzanie pokoleń (*sub-replacement fertility*), czyli przekrojowy współczynnik dzietności ogólnej pozostaje poniżej wartości 2,1 dziecka na kobietę w wieku rozrodczym (15–49 lat). Kraje Europy Środkowo-Wschodniej, w których omawiane zmiany demograficzne dotyczące rodzin rozpoczęły się po 1989 r., charakteryzują się niską lub bardzo niską dzietnością (Billari, Kohler, 2004)¹. Rośnie też zróżnicowanie form rodzin, których członkami są poszczególne jednostki w przebiegu ich życia, co oznacza różnorodność form życia rodzinnego doświadczanego w przebiegu życia (*growing diversity of family life courses*) (Sobotka, 2008).

Mechanizm zmian płodności obserwowanych w krajach rozwiniętych od pół wieku, tj. spadku dzietności do poziomu poniżej prostej zastępowalności pokoleń, a w wielu krajach do poziomu właściwego niskiej dzietności, i utrzymywania się dzietności na tym poziomie, a także uwarunkowania tych zmian stanowią jeden z głównych nurtów badań demograficznych. Formułowane są ogólne koncepcje teoretyczne (drugie przejście demograficzne, rewolucja płci) (van de Kaa, 1987; Lesthaeghe, 2010; McDonald 2000, Esping-Andersen, Billari, 2015; Goldscheider, Bernhardt, Lappegård, 2015), a także koncepcje odwołujące się do różnych grup czynników (ekonomicznych, kulturowych czy psychologicznych) (por. np. przegląd różnych koncepcji w pracy Billari, 2006, a także Werdning, 2014; Hakim, 2003). Prowadzone są też liczne badania empiryczne odwołujące się zarówno do danych zagregowanych, jak i danych indywidualnych pozyskanych z badań specjalnych (por. np. syntezę tych badań w artykule Balbo, Billari, Mills, 2013). W dyskusji wyników tych badań szczególną rolę pełniła teoria drugiego przejścia demograficznego, której twórcami są van de Kaa i Lesthaeghe (por. van de Kaa, 1987; Lesthaeghe, 2010).

¹ Termin „niska dzietność” odnosi się do sytuacji, gdy wartości przekrojowego współczynnika dzietności ogólnej są poniżej 1,5 dziecka na kobietę, a „bardzo niska dzietność” – do wartości tego współczynnika poniżej 1,3.

Pozostawanie dzietności poniżej poziomu zastępowania pokoleń, a zwłaszcza utrzymywanie się niskiej dzietności, prowadzi nie tylko do spadku wielkości populacji i jej intensywnego starzenia się, ale stanowi też zagrożenie dla wzrostu gospodarczego i systemów zabezpieczenia społecznego (np. Becker, Murphy, Tamura, 1990; Doepke, 2004; Luci-Greulich, Thevenon, 2014). Zachodzące zmiany demograficzne stawiają więc nowe wyzwania przed polityką społeczną, a w szczególności przed polityką rodzinną, i wymagają sięgania po nowe rozwiązania oraz odpowiednie dostosowywania już istniejących. Dlatego też za tak ważne uważa się wspieranie liczebności kolejnych kohort i ich kapitału społecznego. Stąd w dyskusjach o polityce rodzinnej coraz więcej uwagi poświęca się rozwiązaniom wspierającym prokreację, a dyskusja o doborze adekwatnych instrumentów polityki rodzinnej nigdy nie była bardziej aktualna (por. Adema, Ali, Thévenon, 2014; Thévenon, Gauthier, 2011; Luci-Greulich, Thévenon, 2014). Najważniejszymi celami realizowanymi *implicite* lub *explicite* przez politykę rodzinną w krajach rozwiniętych stały się wspieranie dzietności oraz poprawa dobrostanu dzieci.

W ujęciu ekonomicznym przyjmuje się, że decyzja o urodzeniu dziecka jest efektem racjonalnego wyboru wynikającego z maksymalizacji użyteczności jednostek lub gospodarstw domowych w przebiegu życia. Dziecko z jednej strony może być traktowane jako dobro przynoszące użyteczność konsumpcyjną lub zabezpieczającą wobec ryzyka starości (Leibenstein, 1957). Jednocześnie wychowanie dziecka wiąże się z nakładami zarówno finansowymi, jak i czasowymi, a przez to staje się jednym z kluczowych czynników wpływających na aktywność zawodową (potencjalnych) rodziców na rynku pracy, jak również przez nią warunkowanych². Rozwiązania instytucjonalne wywierają wpływ na dzietność w sposób bezpośredni lub pośredni poprzez oddziaływanie na warunki brzegowe podejmowanych decyzji. Do pierwszej grupy rozwiązań można zaliczyć urlopy związane ze sprawowaniem opieki nad dziećmi, ulgi podatkowe, świadczenia rodzinne etc. Natomiast drugą znacznie szerszą grupę stanowią rozwiązania z zakresu równowagi praca-życie czy równości szans ze względu na płeć, które definiują warunki funkcjonowania rodziców na rynku pracy, w szczególności matek. Tym samym rozwiązania instytucjonalne determinują koszty bezpośrednie i pośrednie posiadania dzieci. Jednym z bezpośrednich instrumentów polityki rodzinnej w krajach rozwiniętych są świadczenia rodzinne związane z wychowaniem dzieci (*child allowances*), w tym bezpośrednie zasiłki finansowe dla rodzin z dziećmi. Świadczenia te realizują wiele celów polityki społecznej oraz polityki rynku pracy. Można do nich zaliczyć: zwalczanie ubóstwa, zmniejszanie nierówności

² Uporządkowany opis hipotez i przesłanek teoretycznych spadku dzietności przedstawia na przykład Werding (2014).

dochodowych i wyrównywanie szans dzieci, wspieranie dzietności i podaży pracy kobiet, a przez to zwiększanie wzrostu gospodarczego i poprawa dobrobytu. Realizowane cele polityki rodzinnej oraz ich hierarchia zmieniały się wraz z ewolucją państwa dobrobytu (Adema i in., 2014; Thévenon, Gauthier, 2011).

Świadczenia na dzieci o charakterze finansowym mogą być realizowane w jednej z trzech form: odliczeń podatkowych (*tax deduction*) zmniejszających podstawę opodatkowania rodziców, kredytów podatkowych (*tax credits*) pozwalających na odpiśnięcie określonych kwot ulgi podatkowej od należnego podatku dochodowego oraz zasiłków bezpośrednich (*child subsidy, child benefit*) (Brewer, Ratcliffe, Smith, 2011). Celem niniejszego artykułu jest synteza dotychczasowego stanu wiedzy w zakresie skuteczności zasiłków na dzieci w różnych krajach rozwiniętych, przy czym szczególnie uwagę poświęcono bezpośrednim transferom finansowym na dzieci (zasiłkom na dzieci). Przez skuteczność należy natomiast rozumieć realizację zamierzonych lub umownych efektów oddziaływania (*treatment effects*), spowodowaną wdrożeniem danego instrumentu polityki rodzinnej. Jest to zatem szersza kategoria niż definiowana w literaturze przedmiotu realizacja uniwersalnych, jasnych, realistycznych, akceptowalnych i określonych w czasie celów. Rozszerzenie pojęciowe było inspirowane publikacją Miho, Thévenon (2020). Natomiast przez efektywność należy rozumieć efekty (skutki) w stosunku do nakładów finansowych poniesionych w związku z implementacją i realizacją danego instrumentu. Zarówno w niniejszym tekście, jak i w żadnym z tekstów źródłowych nie jest analizowana efektywność w sensie porównania kosztów i korzyści (*cost-benefit analysis*).

W artykule zostały poddane analizie publikacje opisujące efekty oddziaływania zasiłków na dzieci na dzietność i aktywność zawodową kobiet w krajach rozwiniętych, a zatem w krajach mogących sobie pozwolić na realizację rozbudowanego systemu wsparcia rodzin i jednocześnie doświadczających zmian rodziny i dzietności przypisywanym drugiemu przejściu demograficznemu. Wartością dodaną pracy jest ukazanie wielu możliwych rozwiązań i potencjalnych efektów instrumentów polityki rodzinnej w formie bezpośrednich świadczeń na rzecz rodzin z dziećmi. W szczególności pokazano, że efekty te nie ograniczają się jedynie do zmian dzietności i aktywności zawodowej kobiet.

Dobór artykułów został dokonany na podstawie powszechnie dostępnej bazy artykułów ekonomicznych IDEAS (ideas.repec.org). Publikacje w niej zawarte zostały wybrane pod kątem następujących słów kluczowych: *unconditional child benefit(s)* (37 wyników), *universal child benefit(s)* (201 wyników), *unconditional child transfer(s)* (122 wyniki), *universal cash transfer(s)* (83 wyniki)³. W ramach

³ Podane wyniki są stanem na 15.09.2020 r.

wyszukiwania uzupełniającego zostały wykorzystane słowa kluczowe: *child benefit*, *unconditional cash transfer+child*, *child benefit+in cash*, *child benefit+means tested*, *child benefit+targeted*, jednak wyniki przeważnie zawierały się w zbiorze uzyskanym z wcześniejszych wyszukiwań. Spośród uzyskanych wyników zostały wybrane teksty pasujące tematycznie, tj. odnoszące się bezpośrednio do efektów świadczeń na dzieci w krajach rozwiniętych. Artykuły o świadczeniach na usługi opiekuńcze (*care benefits*) czy ulgach podatkowych zostały wykorzystane jedynie dla zasygnalizowania alternatywnych rozwiązań w końcowej części niniejszego tekstu. Kolejnym kryterium doboru było opublikowanie tekstów w recenzowanych czasopismach naukowych lub renomowanych serii Working Papers (IZA oraz NBER Working Papers). Następnie kolejne wyszukiwania uzupełniające były realizowane przy wykorzystaniu strategii kuli śniegowej – uwzględniano zarówno teksty cytowane w wybranych pracach, jak i cytujące wybrane prace, biorąc pod uwagę opisane wyżej kryteria doboru. W ostatecznej selekcji w miarę możliwości były wybierane artykuły z grupą kontrolną i efektami kontrfaktycznymi, zgodnie z ekonomiczną konwencją badania lokalnych efektów oddziaływania (por. Rubin, 1974) w poszczególnych krajach będących przedmiotem analizy. Jeżeli dla opisanego niektórych efektów nie było to możliwe, były dobierane artykuły o mniej restrykcyjnej strategii identyfikacyjnej. Wybrane teksty zostały pogrupowane według rodzajów skutków powodowanych przez omawiane instrumenty polityki rodzinnej, przy czym skupiono się na dietności i aktywności zawodowej matek.

Świadczenia rodzinne – ich rola i konstrukcja

Świadczenia na dzieci, których celem jest poprawa sytuacji materialnej rodzin z dziećmi, mają długą historię. W Wielkiej Brytanii funkcjonują od XVI wieku (English Poor Laws, które z czasem zostały zastąpione przez istniejący model państwa dobrobytu). Thomas Malthus wskazywał, że tego rodzaju wsparcie rodzin może powodować nie tyle spadek ubóstwa, co wzrost dietności. Hipotezę tę potwierdził Boyer (1989) na podstawie danych z lat 1826–1830 dotyczących Anglii. Jednak te ustalenia dotyczyły innego etapu zmian płodności zachodzących w trakcie przemian procesu reprodukcji ludności określanych jako pierwsze przejście demograficzne. Zmiany płodności obserwowane współcześnie i przypisywane drugiemu przejściu demograficznemu dokonywały się w zasadniczo odmiennych warunkach. Takie czynniki, jak rozwój systemów zabezpieczenia społecznego i opieki medycznej czy postęp technologiczny sprawiły, że rodzice są bardziej skłonni ograniczyć liczbę posiadanego potomstwa przy jednoczesnym zwiększeniu inwestycji w kapitał ludzki

pojedynczego dziecka (Barro, Becker, 1989; Pestieau, Ponthiere, 2015). Wnioskowanie to opiera się jednak *implicite* na założeniu, że są dostępne usługi opiekuńcze i edukacyjne wysokiej jakości.

Świadczenia rodzinne pełnią różne funkcje: dochodową, kompensacyjną, stymulującą, redystrybucyjną i egalitaryzującą. Efektywność świadczeń rodzinnych jest uzależniona od ich konstrukcji. Gross-Gołacka (2009) pokazuje, że przy projektowaniu polityk rodzinnych należy uwzględniać zarówno preferencje rodziców, jak i dobro dzieci. Haas i Leira (2003), a także Hakim (2003) wskazują na różnorodność postaw kobiet wobec pracy zawodowej i życia rodzinnego. Część z nich jest zorientowana na karierę zawodową, część – na rodzinę, część natomiast jest skłonna zaadaptować się do swojej sytuacji życiowej. Należy zatem pozostawić rodzicom dużą swobodę wyboru dostępnych im rozwiązań polityki rodzinnej.

Świadczenia na dzieci mogą być uniwersalne lub przeznaczone dla wybranych grup społecznych (np. skierowane do rodzin wielodzietnych lub rodzin dysponujących dochodami poniżej określonego poziomu). Świadczenia warunkowane nieprzekraczaniem określonych progów dochodowych (*means-tested benefits*) są przez niektórych badaczy wskazywane jako rozwiązanie efektywniejsze kosztowo (Gauthier, Hatzius, 1997)⁴. Ponadto ich wysokość może być stała dla wszystkich beneficjentów albo zależna od wysokości dochodów, liczby lub wieku dzieci. Schellekens (2009), powołując się na ekonomię skali, argumentuje, że koszt wychowania kolejnych dzieci jest malejący, zatem stałe świadczenie na kolejne dzieci powinno mieć rosnący wpływ na prawdopodobieństwa urodzeń wyższych rzędów. Cigno, Luporini, Pettini (2003), odwołując się do teoretycznego modelu pryncypała–agenta, sugerują wręcz różnicowanie zasiłków w zależności od liczby dzieci i ich wyników edukacyjnych, ponieważ predyspozycje i zdolności dzieci, a także zaangażowanie rodziców są nieobserwowalne. Jednak pomimo efektywności takiego rozwiązania trudno jest wyobrazić sobie jego implementację.

Świadczenia na dzieci mogą być realizowane w formie pieniężnej (*in-cash transfers*) lub rzeczowej i usługowej (*in-kind benefits*), tj. w formie bonów lub usług opiekuńczych, ochrony zdrowia czy edukacyjnych. Kanały transmisji efektów zasiłków na dzieci, czyli świadczeń w formie pieniężnej, nie są w pełni rozpoznane w literaturze przedmiotu. Mogą one jako dodatkowy dochód być przeznaczone na inwestycje w rozwój i edukację dzieci oraz ich przyszłe dochody. Mogą też obniżyć koszt zakupu usług opiekuńczych i przez to zwiększać aktywność zawodową matek. Mogą też być substytutem wobec dochodu z pracy i zwiększać zaangażowanie czasowe matek

⁴ Jednocześnie Apps i Rees (2020) dyskutują o zaletach rozwiązań uniwersalnych i warunkach, przy których są one lepsze względem świadczeń zależnych od dochodów.

w bezpośrednią opiekę poprzez ograniczenie ich aktywności zawodowej. Zatem różnice w konstrukcji zasiłków czy świadczeń, jak i złożoność badanych efektów oddziaływania, należy mieć na uwadze przy próbie porównywania skuteczności zasiłków na dzieci zarówno między krajami, jak i w czasie.

Potencjalne skutki bezpośrednich świadczeń finansowych na rzecz rodzin z dziećmi

Dyskusje o skuteczności świadczeń pieniężnych (zasiłków) na dzieci w kontekście zmian dzietności są prowadzone w literaturze przedmiotu na podstawie: modeli makroekonomicznych (Fanti, Gori, 2014), szeregów czasowych danych zagregowanych dotyczących zasiłków i dzietności (Gauthier, Hatzius, 1997; McNow, Ridao-Cano, 2004), modeli teoretycznych (Miller, Neanidis, 2015), modeli mikrosymulacyjnych oraz modeli mikroekonometrycznych korzystających z danych rejestrowych (Amarante, Manacorda, Miguel, Vigorito, 2016) lub danych pochodzących z badań ankietowych (Magda, Kielczewska, Brandt, 2018). Modele teoretyczne wykazują, że świadczenia na dzieci zwiększają dzietność poprzez efekt cenowy i dochodowy (przy potencjalnym jednoczesnym obniżeniu aktywności zawodowej kobiet) (Fehr, Ujhelyiova, 2011). Istnienie świadczeń na dzieci zakłada więc niedoskonałość rynku w zakresie inwestycji podejmowanych przez rodziców. Wartość publiczna dzieci przewyższa ich wartość prywatną, społeczeństwo odnosi korzyści z potencjalnych uczestników rynku pracy, podczas gdy kosztem ich wychowania są obciążeni głównie wychowujący ich rodzice. Dzieci przestały być formą zabezpieczenia na starość (Leibenstein, 1957; Guinnane, 2011), istotne jest natomiast utrzymanie na niezmnijającym się poziomie zasobów pracy (Yasuoka, Goto, 2015; Barro, Becker, 1989). Dlatego celowe jest wspieranie przez państwo dzietności oraz dobrostanu dzieci (Fanti, Gori, 2014).

Innym porównywalnie istotnym problemem, poruszonym szczególnie w nowszej literaturze przedmiotu, jest redystrybucja dochodowa. Przyjmuje się, że rodziny posiadające małe dzieci mają większe potrzeby finansowe i mniejsze możliwości dochodowe niż rodziny bezdzietne. Zatem świadczenia zmierzają do ograniczenia depriwacji ekonomicznej oraz zwiększenia szans edukacyjnych dzieci z rodzin gorzej sytuowanych (Bradshaw, 2012). Zasiłki na dzieci dają możliwość swobodnego wyboru inwestycji w kapitał ludzki dzieci zarówno co do typu usług opiekuńczych i edukacyjnych, jak i ich jakości. Częściowo pozwalają też ograniczyć aktywność zawodową matek i więcej czasu przeznaczyć na opiekę nad dziećmi (Milligan, Stabile, 2009). Dodatkowym celem jest łagodzenie konfliktu między pracą zawodową

a obowiązkami rodzinnymi i pośrednie wspieranie równowagi praca–życie poprzez zwiększenie możliwości zakupu usług substytucyjnych wobec produkcji domowej.

Z makroekonomicznego punktu widzenia zasiłki na dzieci mogą oddziaływać na podaż pracy i poziom zatrudnienia, a przez to na wzrost gospodarczy oraz system emerytalny. Fanti i Gori (2014) na podstawie modelu OLG (*Overlapping Generations*) udowadniają, że dobrobyt nie jest determinowany przez warunki początkowe danego kraju i może on być poprawiony przez adekwatnie dobrane polityki rodzinne. Moffitt (2010), korzystając z szeregu czasowego dla Stanów Zjednoczonych, wskazuje, że zasiłki na dzieci mogą prowadzić do zwiększenia liczby gospodarstw domowych, których głównymi żywicielami są kobiety.

Analizy oparte na modelach mikrosymulacyjnych przeważnie wykorzystują model EUROMOD. Jest to model statyczny, co wraz z brakiem uwzględnienia transferów dóbr i usług jest uznawane za jego wadę. Na przykład, Matsaganis i in. (2005) pokazują, że dobrze zaprojektowane transfery pieniężne mogą ograniczyć poziom ubóstwa rodzin, jednak przeważnie jest to rozwiązanie nieefektywne kosztowo. Do podobnych wniosków doszli Myck i Trzeciński (2019), Brzeziński i Najsztub (2017) oraz Chrzanowska i Landmesser (2017)⁵.

Miller i Neanidis (2015), korzystając z teoretycznego modelu OLG, wskazują, że transfery w naturze (dobrach i usługach) zwiększają czas poświęcany dzieciom, ale mogą też zmniejszać dzietność, natomiast transfery pieniężne zwiększają dzietność przy mniejszym wzroście ekonomicznym. W obu przypadkach dobrobyt rośnie jedynie wtedy, gdy rodzice nie mają silnych preferencji odnośnie do liczby dzieci. Jednak, jak zostanie to pokazane w dalszej części artykułu, badania empiryczne wskazują na istnienie słabej zależności między świadczeniami pieniężnymi a dzietnością. Decyzje prokreacyjne nie mogą być bowiem wyjaśniane jedynie preferencjami rodziców i kosztem wychowania dziecka. Gauthier i Hatzius (1997) zwracają uwagę na to, że efekty świadczeń mogą być zarówno ilościowe, jak i jakościowe, a wyniki mogą być różne w różnych krajach.

Badań ewaluacyjnych poświęconych efektom uniwersalnych zasiłków na dzieci w całej populacji jest stosunkowo niewiele. W większości krajów rozwiniętych instrumenty te są adresowane głównie dla rodzin gorzej sytuowanych, ponieważ takie rozwiązanie jest efektywniejsze. Nie można też wykluczać heterogeniczności efektów oddziaływania między różnymi grupami adresatów zasiłków, w szczególności między różnymi grupami dochodowymi (Schirle, 2015). Ponadto badacze natrafiają na problem endogeniczności decyzji prokreacyjnych, na które składają się nieobserwowalne

⁵ Szeroki przegląd badań mikrosymulacyjnych poświęconych zasiłkom na dzieci przedstawiają Urban i Petzer (2018).

preferencje kobiet w zakresie dzietności oraz ich możliwości biologiczne (Laroque, 2005). Efekty świadczeń na dzieci należy rozpatrywać w dwóch płaszczyznach: oddziaływania na kobiety i ich sytuację na rynku pracy oraz oddziaływania na dzietność, wyniki edukacyjne i sytuację ekonomiczną dzieci.

Wpływ zasiłków rodzinnych na dzietność w świetle badań empirycznych

Świadczenia pieniężne na wychowanie dzieci mogą mieć dwojaki wpływ na decyzje prokreacyjne (potencjalnych) rodziców: z jednej strony mogą zwiększać liczbę dzieci, z drugiej mogą skłaniać do zwiększania inwestycji w kapitał ludzki dzieci bez zwiększania ich liczby (Barro, Becker, 1989). Mimo że oba efekty są niewątpliwie pozytywne, mogą one być nie do końca zgodne z celami państwa przyświecającymi wprowadzeniu zasiłku. Dodatkowo w literaturze przedmiotu niewystarczająco są analizowane skutki w postaci zmiany poziomu dzietności, czyli liczby urodzonych dzieci (*quantum effect*), lub przyspieszenia decyzji prokreacyjnych (*tempo effect*), co w krótkim okresie może być interpretowane jako wzrost dzietności (Cohen, Deheji, Romanov, 2013). Ermisch (1989) wskazywał występowanie tych efektów poprzez wpływ świadczenia na trzecie i czwarte dziecko, jednak te wyniki należy traktować z ostrożnością, gdyż odnoszą się one do brytyjskich trendów dzietności sprzed 30 lat, zatem do nieco odmiennej rzeczywistości instytucjonalnej oraz ówczesnych standardów metodycznych prowadzonych analiz, które nie poświęcały należytej uwagi heterogeniczności efektów oddziaływania.

Jones, Milligan i Stabile (2015) oraz Milligan i Stabile (2009) w szczegółowym przeglądzie literatury przedmiotu (np. dla danych niemieckich – Egger, Radulescu, 2012; dla danych europejskich – Gauthier, Hatzius, 1997; dla danych kanadyjskich – McNown, Ridao-Cano, 2004 oraz Zhang, Quan, Meerbergen, 1994) wskazują, że wyniki empiryczne wykazują niewielki wpływ świadczeń pieniężnych na wzrost dzietności. Ponadto wprowadzenie górnego limitu świadczeń ze względu na liczbę dzieci nie powoduje spadku dzietności. Laroque i Salanié (2014) udowodnili na podstawie danych dotyczących Francji pozytywny wpływ zasiłków na dzietność, przy czym był on najsilniejszy w przypadku decyzji o urodzeniu trzeciego dziecka. Kearney (2004) wykazał brak takiego efektu na podstawie danych amerykańskich z lat 90. XX wieku. Jednak większość istotnych statystycznie pozytywnych efektów wskazywanych w literaturze przedmiotu jest stosunkowo niewielkiego rozmiaru. Innymi słowy, chociaż występują efekty istotne statystycznie, nie są wystarczające, by zmienić negatywne trendy utrzymywania się niskiej dzietności. Zasiłki pieniężne mogą jedynie być

jednym z instrumentów polityki rodzinnej wspierającej decyzje prokreacyjne kobiet. Riphahn i Wiyneck (2017), odwołując się do reformy polityki rodzinnej z 1996 roku w Niemczech, pokazują heterogeniczność efektów między grupami dochodowymi beneficjentów. Zaobserwowali oni brak statystycznie istotnego wzrostu dzietności wśród par o niższych dochodach. Wzrosło natomiast prawdopodobieństwo urodzenia drugiego i kolejnych dzieci wśród par lepiej sytuowanych.

Jednorazowy zasiłek z tytułu urodzenia dziecka (*birth bonus*), wprowadzony w Hiszpanii w celu zwiększenia dzietności poprzez rekompensatę wydatków związanych z pojawieniem się nowego dziecka, przyczynił się do spadku wydatków gospodarstw domowych na instytucjonalną opiekę nad dziećmi oraz opóźnienia powrotu na rynek pracy przez kobiety (González, 2013). Zasiłek nie wpłynął na poziom wydatków gospodarstw domowych z nowo narodzonymi dziećmi. Spadła natomiast liczba przeprowadzanych aborcji. Podobne analizy jednorazowych zasiłków z powodu urodzenia dziecka analizowali Milligan (2005) na podstawie danych kanadyjskich oraz Parr i Guest (2011) na podstawie danych australijskich. Wskazali oni mały wpływ jednorazowego zasiłku przy urodzeniu na dzietność. Niewielki wpływ na dzietność miało też subsydiowanie opieki nad dziećmi. Natomiast Amarante i in. (2016) na przykładzie Urugwaju udowodnili, że jednorazowy zasiłek dla ubogich kobiet w ciąży poprawia wagę urodzeniową noworodków. Z kolei González i Trommlerová (2020) udowodnili na podstawie danych hiszpańskich, że zapowiedź likwidacji tego zasiłku przejściowo zwiększa współczynniki urodzeń, a faktyczna likwidacja jednorazowego zasiłku z tytułu urodzenia dziecka zmniejsza liczbę urodzeń.

Niewiele natomiast wiadomo o działaniu pronatalistycznym tych rozwiązań w długim okresie. Cohen i in. (2013) wskazują pozytywny wpływ zasiłku na dzieci w Izraelu na dzietność. Jednak wzrost ten nie dotyczył kobiet z rodzin pozostających w górnej części rozkładu dochodów. Dodatnie efekty były szczególnie widoczne wśród kobiet będących w wieku bliskim granicy wieku rozrodczego. W pozostałych przypadkach wystąpił efekt tempa, ale nie efekt quantum. Gauthier i Hatzius (1997) wskazują, że zasiłki na dzieci mają ograniczoną efektywność, tj. są stosunkowo drogie w porównaniu z uzyskiwanymi korzyściami w postaci zwiększonej dzietności i redukcji ubóstwa wśród dzieci. Podobne wnioski formułuje Dunn (2003), pisząc o ulgach podatkowych.

Ważne wyniki badań przedstawiają Borra, Gonzalez, Sevilla-Sanz (2014). Wskazują oni, że likwidacja jednorazowego zasiłku z powodu urodzenia dziecka może prowadzić do suboptymalnych decyzji o przyspieszeniu porodu ze względów niemedyycznych. Efektem jest niższa waga urodzeniowa tych dzieci oraz ich gorsze wyniki rozwojowe i edukacyjne (por. Figlio, Guryan, Karbownik, Roth, 2014).

Wpływ zasiłków rodzinnych na aktywność zawodową matek w świetle badań empirycznych

Bezpośrednie transfery finansowe na wychowanie dzieci zmieniają koszt krańcowy i koszt alternatywny podaży pracy kobiet. Mogą mieć jednak różny kierunek oddziaływania na zdrowie i aktywność zawodową matek (zmiennie zależne) w zależności od otoczenia instytucjonalnego. Z jednej strony mogą być przeznaczone na opiekę instytucjonalną i zwiększać możliwości świadczenia pracy przez kobiety, z drugiej strony mogą powodować odkładanie decyzji kobiet o powrocie na rynek pracy po urodzeniu dziecka (González, 2013) oraz niższą aktywność zawodową kobiet, których elastyczność podaży pracy jest większa niż mężczyzn (Schirle, 2015; Meghir, Phillips, 2008; Magda i in., 2018). Suma efektu substytucyjnego i dochodowego świadczeń może być odmienna w zależności od stanu cywilnego matek. Koebel i Schirle (2016) na podstawie danych izraelskich pokazują, że efekt sumaryczny może być ujemny dla mężatek, a dodatni w przypadku kobiet rozwiedzionych. Dlatego też tak ważna jest konstrukcja zasiłków niewykluczająca samotnych rodziców. Istotne jest więc rozpoznanie heterogeniczności efektów oddziaływania zasiłków między różnymi grupami społeczno-ekonomicznymi. Milligan i Stabile (2007) oraz Schirle (2015) pokazali na podstawie danych Canada's National Child Benefit, że zasiłek wypłacany rodzicom dzieci do lat 6 wraz z lokalnymi programami wsparcia społecznego (*social assistance programs*) ma silny pozytywny wpływ na zatrudnienie samotnych matek. Jednocześnie Milligan i Stabile (2009) wskazują, że wzrost kwoty zasiłków zniechęca do aktywności zawodowej członków rodzin o niskim statusie edukacyjnym. Jednak efekt ten jest przypisywany łącznemu wpływowi zasiłku na dzieci i zasiłku socjalnego dla rodzin w gorszej sytuacji finansowej. Negatywny wpływ zasiłku na podaż pracy kobiet, szczególnie słabiej wykształconych, pokazuje także Schirle (2015), korzystając z danych kanadyjskich. Wyniki te są argumentem przemawiającym za kierowaniem zasiłków na dzieci do konkretnych grup społeczno-ekonomicznych zamiast stosowania tańszego w obsłudze, ale mniej efektywnego kosztowo zasiłku uniwersalnego.

Najhojniejsze bezwarunkowe świadczenia na dzieci funkcjonują w Niemczech. Ewaluacja reformy z roku 1996 pokazuje, że wprowadzenie zasiłków na dzieci ograniczyło podaż pracy kobiet przez mniejszą liczbę przepracowywanych godzin (Hener, 2016). Kobiety angażują się w pracę zawodową w mniejszym zakresie, ale jednak nie tracą kontaktu z rynkiem pracy. W Niemczech świadczenia przeciętnie nie poprawiają więc sytuacji finansowej rodzin, jednak ułatwiają łagodzenie konfliktu między pracą zawodową a życiem rodzinnym, czego efektem jest wzrost ilości czasu poświęcanego dzieciom. Ponadto Hener (2016) wskazuje również istnienie w literaturze

przedmiotu wielu dowodów, iż uzależnienie świadczeń na dzieci od aktywności zawodowej rodziców nie wpływa negatywnie na tę aktywność.

Natomiast Kooreman (2000) pokazuje, odwołując się do danych dla Niderlandów, że rodzice traktują zasiłki na dzieci odmiennie od pozostałych elementów swojego dochodu. Przeznaczają oni znaczną część zasiłku na dobra „dziecięce” (mierzone wydatkami na ubranka), zatem zasiłek nie powinien oddziaływać na ich podaż pracy. Nie uwzględnia on jednak alternatywnego kosztu czasu wolnego. Z kolei Woolley (2004) wskazuje, że brak negatywnego wpływu na podaż pracy może być wyraźniejszy, jeżeli zasiłek wypłacany jest matkom. Ponadto świadczenia na dzieci mogą wpływać na podział dóbr i obowiązków domowych między partnerami (Woolley, 2004), a także na skłonność kobiet do zawierania małżeństwa lub rozvodu (Moffitt, 2010).

Interesującą alternatywą lub ważnym uzupełnieniem dla zasiłków rodzinnych są zasiłki na opiekę nad dziećmi (*childcare subsidies*) mające na celu obniżenie kosztu usług edukacyjno-opiekuńczych dla dzieci i wsparcie aktywności zawodowej młodych matek poprzez zmniejszenie ich zobowiązań opiekuńczych. Black, Devereux, Løken, Salvanes (2014) wskazują dla Norwegii, że rozwiązanie takie wspiera wyniki edukacyjne dzieci w wieku szkolnym poprzez ich wcześniejszą socjalizację. Jednak wpływ na podaż pracy kobiet jest nieistotny lub wręcz negatywny, co jest zgodne z wynikami innych badań. Przykładowo Havnes i Mogstad (2015) pokazują brak efektu dla zatrudnienia norweskich matek. Nie można jednak wykluczyć, że jest to wynikiem współdziałania różnych instrumentów, w tym też tych z zakresu polityki rynku pracy. Jednak Lefebvre, Merrigan, Verstraete (2009) wskazują pozytywny efekt tego rozwiązania (świadczeń na opiekę nad dziećmi) na podaż pracy kanadyjskich kobiet, natomiast Kimmel (1995) udowadnia, że efekt bądź jego brak może zależeć od grupy objętej badaniem, a zatem od selekcji próby. Przykładowo amerykańskie samotne matki otrzymujące zasiłki na opiekę zwiększają swoją aktywność zawodową.

Kottelenberg i Lehrer (2017) analizują różnicę między uniwersalnymi świadczeniami na opiekę nad dziećmi a świadczeniami przeznaczonymi dla osób gorzej sytuowanych. Zwracają oni uwagę na efekty redystrybucyjne Quebec Family Policy i udowadniają silniejszy wpływ świadczeń skierowanych jedynie do wybranych grup beneficjentów. Podkreślają oni heterogeniczność efektów zarówno ze względu na dochody rodzin, ich typ i skład (w szczególności, czy są to rodziny pełne, czy samotni rodzice) oraz płeć dziecka.

Innym ciekawym rozwiązaniem są ulgi podatkowe na dzieci, mające w założeniu wspierać dzietność oraz aktywność zawodową kobiet, w szczególności samotnych matek. O ile ich wpływ w zakresie pierwszego celu jest dyskusyjny (por. Moffitt, 2002), to w przypadku aktywizacji zawodowej młodych matek instrument ten daje pozytywne efekty (Baughman, Dickert-Conlin, 2003; Blundell, Duncan; McCrae, Meghir, 2000).

Milligan i Stabile (2011), na podstawie reformy podatkowej w Kanadzie, wskazują także, że ulgi podatkowe dla rodziców wspierają szanse i wyniki edukacyjne dzieci.

Hener (2016) wskazuje, iż pozytywnym aspektem redukcji aktywności zawodowej kobiet przez pieneżne świadczenia na wychowanie dzieci jest zwiększona ilość czasu poświęcanego dzieciom. Zatem transfery finansowe mogą ograniczać deficyt czasu kobiet oraz zmniejszać ich stres i poprawiać relacje rodzinne, zwiększając inwestycje czasowe i finansowe w dzieci. Dodatkowo transfery pieneżne ograniczając zagrożenie ubóstwem, zwiększają szanse edukacyjne dzieci, a przez to poprawiają ich przyszłość na rynku pracy. Dotychczasowe rozważania warto uzupełnić wynikami badań Lindbecka i Nyberga (2006). Zwracają oni uwagę, iż transfery społeczne mogą oddziaływać na jednostki nie tylko przez bodźce finansowe, ale także poprzez normy i postawy społeczne, których kształtowanie się jest procesem rozłożonym w czasie. Efekty oddziaływania na normy społeczne mogą być widoczne dopiero w kolejnych pokoleniach, bowiem dzieci osób poddanych oddziaływaniu w pełni antycypują wsparcie ekonomiczne ze strony państwa, w mniejszym stopniu przejmując postawy przekazywane im przez rodziców.

Uwagi końcowe

W artykule został przedstawiony przegląd dotychczasowych wyników badań w zakresie efektów bezpośrednich transferów pieneżnych na dzieci głównie dla dzietności i pracy zawodowej matek w poszczególnych krajach będących przedmiotem analizy. Uwzględniono świadczenia powszechne, selektywne, jednorazowe, wielokrotne i zależne od dochodu. Dobór publikacji miał na celu pokazanie szerokiego spektrum możliwych efektów oddziaływania tych transferów, często zależnych od otoczenia instytucjonalnego, w którym są implementowane (Cho, 2017). Nie są one wystarczającą przesłanką do wnioskowania o pojedynczym rozwiązaniu, którego skutki zależą także od całego zestawu instrumentów polityki rodzinnej danego kraju.

Na podstawie omawianych pozycji literatury można jednak sformułować wniosek, że nie istnieje jedno uniwersalne rozwiązanie problemu niskiej dzietności lub ubóstwa dzieci. Z jednej strony są potrzebne komplementarne rozwiązania z zakresu polityki rodzinnej i polityki rynku pracy. Z drugiej strony warto wziąć pod uwagę możliwości implementacji konkretnych rozwiązań w warunkach danego kraju, jego sytuacji ekonomicznej, demograficznej i uwarunkowań kulturowych. Warto też wziąć pod uwagę koszt fiskalny proponowanych rozwiązań i ich konsekwencje dla wzrostu gospodarczego w długim okresie oraz porównać z potencjalnymi korzyściami. Rozwiązania skierowane do określonych grup beneficjentów mogą okazać się bardziej

efektywne. Warto rozważyć różnicowanie zasiłków ze względu na dochody gospodarstw domowych lub dostęp do usług opiekuńczych i edukacyjnych. Ważne jest też bieżące monitorowanie wyników pod kątem kosztów i zgodności wyników z założeniami i celami wdrażanych rozwiązań oraz ich ewentualna korekta.

W polskich realiach niedoboru usług edukacyjno-opiekuńczych należy się spodziewać, że kobiety dłużej będą sprawować opiekę nad dziećmi samodzielnie kosztem dezaktywizacji zawodowej. Aby dezaktywizacja ta była jedynie tymczasowa, należy podjąć dyskusję o rozwiązaniach wspierających powroty kobiet na rynek pracy oraz o większym zaangażowaniu ojców. Doepke i Kindermann (2015) wskazują, że rozwiązania zmniejszające obciążenie czasowe matek obowiązkami opiekuńczymi są znacznie skuteczniejsze niż wsparcie finansowe rodzin. Natomiast Kolm i Tonin (2015) argumentują, że sukces modelu nordyckiego w zakresie polityki rodzinnej opiera się na powiązaniu zasiłków na dzieci z aktywnością zawodową kobiet. Efekty zasiłków na dzieci są zatem uzależnione od kontekstu, w którym są wdrażane. Zależą od modelu polityki rodzinnej funkcjonującego w danym kraju. Dlatego z pewną ostrożnością należy interpretować bezpośrednie porównywania efektów pojedynczych rozwiązań polityki rodzinnej między krajami skandynawskimi, krajami o anglosaskich tradycjach polityki rodzinnej, Niemcami czy Europą Środkowo-Wschodnią (por. Esping-Andersen, 1990). Polityka rodzinna wspierająca prokreację powinna być spójna z modelem polityki społecznej państwa. O ile istnieje powszechny konsensus w zakresie zwiększania nakładów na politykę rodzinną, o tyle jej wdrożenie w realizacji celu wspierania dzietności oraz łączenia pracy zawodowej z życiem rodzinnym powinno być kompatybilne z innymi rozwiązaniami, w tym zwłaszcza z systemem urlopów przysługujących rodzicom na opiekę nad dzieckiem oraz usług edukacyjno-opiekuńczych dla dzieci (por. Thévenon, Gauthier, 2011; Luci-Greulich, Thévenon, 2011).

Bibliografia

- [1] Adema, W., Ali, N. Thévenon, O., (2014), *Changes in Family Policies and Outcomes: Is there Convergence?*, OECD Social, Employment and Migration Working Papers No 157.
- [2] Amarante, V., Manacorda, M., Miguel, E., Vigorito, A. (2016). Do Cash Transfers Improve Birth Outcomes? Evidence from Matched Vital Statistics, Social Security and Program Data, *American Economic Journal: Economic Policy*, 8(2), s. 1–43.
- [3] Apps, P., Rees, R. (2020). *Alternatives to Paying Child Benefit to the Rich: Means Testing or Higher Tax?*, CESifo Working Papers, 8405.
- [4] Balbo, N., Billari, F.C., Mills, M., (2013). Fertility in Advanced Societies: A Review of Research, *European Journal of Population*, 29, s. 1–38.

- [5] Barro, R.J., Becker, G.S. (1989). Fertility Choice in a Model of Economic Growth, *Econometrica*, 57(2), s. 481–501.
- [6] Baughman, R., Dickert-Conlin, S. (2003). Did Expanding the EITC Promote Motherhood?, *The American Economic Review*, 93(2), s. 247–251.
- [7] Becker, G.S., Murphy, K.M., Tamura, R. (1990). Human Capital, Fertility, and Economic Growth, *Journal of Political Economy*, 98(5), s. S12–S37.
- [8] Billari, F.C., Kohler, H.-P. (2004). Patterns of low and lowest-low fertility in Europe. *Population Studies*, 58(2), s. 161–176.
- [9] Billari, F.C., (2006) The transition to parenthood in European societies. W: *Policy Implications of Changing Family Formation* (s. 63–108), L. Hantrais, D. Philipov, F.C. Billari (eds.). Council of Europe Publishing.
- [10] Black, S.E., Devereux, P.J., Løken, K.V., Salvanes, K.G. (2014). Care or Cash? The Effect of Child Care Subsidies on Student Performance, *The Review of Economics and Statistics*, 96(5), s. 824–837.
- [11] Blundell, R., Duncan, A., McCrae, J., Meghir, C. (2000). The Labour Market Impact of the Working Families' Tax Credit, *Fiscal Studies*, 21(1), s. 75–103.
- [12] Borra, C., Gonzalez, L., Sevilla-Sanz, A. (2014). *The Impact of Eliminating a Child Benefit on Birth Timing and Infant Health*, IZA Discussion Paper, 7967.
- [13] Boyer, G.R. (1989). Malthus was right after all: poor relief and birth rates in southeastern England, *The Journal of Political Economy*, 97(1), s. 93–114.
- [14] Bradshaw, J. (2012). The case for family benefits, *Children and Youth Services Review*, 34(3), s. 590–596.
- [15] Brewer, M., Ratcliffe, A., Smith, S. (2011). Does welfare reform affect fertility? Evidence from the UK, *Journal of Population Economics*, 25(1), s. 245–266.
- [16] Brzeziński, M., Najsztub, M. (2017). The Impact of Family 500+ Programme on Household Incomes, Poverty, and Inequality, *Polityka Społeczna*, 44(1), s. 16–25.
- [17] Cho, E.Y.N. (2017). *Child Benefit Portfolios Across OECD Countries*, Social Indicators Research. Springer Netherlands, 132(3), s. 1099–1115.
- [18] Chrzanowska, M., Landmesser, J. (2017). Simulation of Ex Ante Effects of Family 500+ Program, *Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu*, 468, s. 38–46. DOI: 10.15611/pn.2017.468.04.
- [19] Cigno, A., Luporini, A., Pettini, A. (2003). Transfers to families with children as a principal-agent problem, *Journal of Public Economics*, 87(5–6), s. 1165–1177.
- [20] Cohen, A., Dehejia, R., Romanov, D. (2013). Financial Incentives and Fertility, *The Review of Economics and Statistics*, 95(1), s. 1–20.
- [21] Doepke, M. (2004). Accounting for Fertility Decline During the Transition to Growth, *Journal of Economic Growth*, 9(3), s. 347–383.
- [22] Doepke, M., Kindermann, F. (2015). *Bargaining over Babies: Theory, Evidence, and Policy Implications*, IZA Discussion Paper, 60208.
- [23] Dunn, R. (2003). Subsidies for Childbearing and Fertility Rates, *Challenge*, 46(5), s. 90–99.

- [24] Egger, P.H., Radulescu, D.M. (2012). Family policy and the number of children: Evidence from a natural experiment, *European Journal of Political Economy*, 28(4), s. 524–539.
- [25] Ermisch, J.F. (1989). Purchased child care, optimal family size and mother's employment Theory and econometric analysis, *Journal of Population Economics*, 2(2), s. 79–102.
- [26] Esping-Andersen, G. (1990). *The Three Worlds of Welfare Capitalism*. New Jersey: Princeton University Press.
- [27] Esping-Andersen, G., Billari, F.C. (2015). Re-theorizing Family Demographics, *Population and Development Review*, 41(1), s. 1–31.
- [28] Fanti, L., Gori, L. (2014). Endogenous fertility, endogenous lifetime and economic growth: The role of child policies, *Journal of Population Economics*, 27(2), s. 529–564.
- [29] Fehr, H., Ujhelyiova, D. (2011). *Fertility, Female Labor Supply, and Family Policy*, CESifo Working Paper Series.
- [30] Figlio, D.N., Guryan, J., Karbownik, K., Roth, J. (2014). The Effects of Poor Neonatal Health on Children's Cognitive Development, *American Economic Review*, 104(12), s. 3921–3955.
- [31] Frejka, T., Sobotka, T. (2008). Overview Chapter 1: Fertility in Europe: Diverse, delayed and below replacement, *Demographic Research*, S7(3), s. 15–46.
- [32] Gauthier, A.H., Hatzius, J. (1997). Family Benefits and Fertility: An Econometric Analysis, *Population Studies*, 51(3), s. 295–306.
- [33] Goldscheider, F., Bernhardt, E., Lappegård, T. (2015). The Gender Revolution: A Framework for Understanding Changing Family and Demographic Behavior, *Population and Development Review*, 41(2), s. 207–239.
- [34] González, L. (2013). The Effect of a Universal Child Benefit on Conceptions, Abortions, and Early Maternal Labor Supply, *American Economic Journal: Economic Policy*, 5(3), s. 160–188.
- [35] González, L., Trommlerová, S. (2020). *How the Introduction and Cancellation of a Child Benefit Affected Births and Abortions*, Barcelona GSE Working Paper Series 1153.
- [36] Gross-Gołacka, E. (2009). Instytucjonalne formy opieki nad dzieckiem i rodziną. Działania MPiPS na rzecz dzieci i rodzin, *Polityka Społeczna*, 426(9), s. 34–39.
- [37] Guinnane, T.W. (2011). The Historical Fertility Transition: A Guide for Economists, *Journal of Economic Literature*, 49(3), s. 589–614.
- [38] Haas, L., Leira, A. (2003). Working Parents and the Welfare State: Family Change and Policy Reform in Scandinavia, *Contemporary Sociology*, 32(4), s. 492–494.
- [39] Hakim, C. (2003). A new approach to explaining fertility patterns: preference theory, *Population and Development Review*, 29(3), s. 349–374.
- [40] Havnes, T., Mogstad, M. (2015). Is universal child care leveling the playing field?, *Journal of Public Economics*, 127, s. 100–114.
- [41] Hener, T. (2016). Unconditional Child Benefits, Mothers' Labor Supply, and Family Well-Being: Evidence from a Policy Reform, *CESifo Economic Studies*, 62(4), s. 624–649.

- [42] Hotz, V.J.J., Miller, R.A. (1988). An Empirical Analysis of Life Cycle Fertility and Female Labor Supply, *Econometrica*, 56(1), s. 91–118.
- [43] Jones, L.E., Milligan, K.S., Stabile, M. (2015). *Child Cash Benefits and Family Expenditures: Evidence from the National Child Benefit*, NBER Working Paper 21101.
- [44] Kearney, M.S. (2004). Is There an Effect of Incremental Welfare Benefits on Fertility Behavior? A Look at the Family Cap, *Journal of Human Resources*, 39(2), s. 295–325.
- [45] Kimmel, J. (1995). The Effectiveness of Child-Care Subsidies in Encouraging the Welfare-to-Work Transition of Low-Income Single Mothers, *The American Economic Review*, 85(2), s. 271–275.
- [46] Koebel, K., Schirle, T. (2016). The differential impact of universal child benefits on the labor supply of married and single mothers, *Canadian Public Policy*, 42(1), s. 49–64.
- [47] Kolm, A.S., Tonin, M. (2015). Benefits conditional on work and the Nordic model, *Journal of Public Economics*, 127, s. 115–126.
- [48] Kooreman, P. (2000). The Labelling Effect of a Child Benefit System, *American Economic Review*, 90, s. 571–583.
- [49] Kottelenberg, M.J., Lehrer, S.F. (2017). Targeted or universal? Assessing heterogeneity in the effects of universal childcare, *Journal of Labor Economics*, 35(2), s. 609–653.
- [50] Laroque, G. (2005). Income Maintenance and Labor Force Participation, *Econometrica*, 73(2), s. 341–376.
- [51] Laroque, G., Salanié, B. (2014). Does Fertility Respond to Financial Incentives?, *Journal of Applied Econometrics*, 29, s. 314–332.
- [52] Lefebvre, P., Merrigan, P., Verstraete, M. (2009). Dynamic labour supply effects of childcare subsidies: Evidence from a Canadian natural experiment on low-fee universal child care, *Labour Economics*, 16(5), s. 490–502.
- [53] Leibenstein, H. (1957) *Economic Backwardness and Economic Growth: Studies in the Theory of Economic Development*. Nowy Jork: Wiley.
- [54] Lesthaeghe, R. (2010). The Unfolding Story of the Second Demographic Transition, *Population and Development Review. The Population Council, Inc.*, 36(2), s. 211–251.
- [55] Lindbeck, A., Nyberg, S. (2006). Raising children to work hard: Altruism, work norms, and social insurance, *Quarterly Journal of Economics*, 121(4), 1473–1503.
- [56] Luci-Greulich, A., Thevenon, O. (2014). Does Economic Advancement “Cause” a Re-increase in Fertility? An Empirical Analysis for OECD Countries (1960–2007), *European Journal of Population*, 30(2), s. 187–221.
- [57] Magda, I., Kiełczewska, A., Brandt, N. (2018). *The effects of large universal child benefits on female labour supply*, IZA Discussion Paper 11652.
- [58] Matsaganis, M., O’Donoghue, C., Levy, H., Coromaldi, M., Mercader-Prats, M., Rodrigues, C.F., Tsakoglou, P. (2005). *Child poverty and family transfers in Southern Europe*, IZA Discussion Paper 1509.
- [59] McDonald, P. (2000). Gender equity, social institutions and the future of fertility, *Journal of Population Research*, 17, s. 1–16.

- [60] McNown, R., Ridao-Cano, C. (2004). The Effect of Child Benefit Policies on Fertility and Female Labor Force Participation in Canada, *Review of Economics of the Household*, 2(3), s. 237–254.
- [61] Meghir, C., Phillips, D. (2008). Labour supply and taxes, *Mirrless Review*, 80(9), s. 409–434.
- [62] Miho, A., Thévenon, O. (2020). *Treating all children equally? Why policies should adapt to evolving family living arrangements*, OECD Social, Employment and Migration Working Papers 240.
- [63] Miller, S.M., Neanidis, K.C. (2015). Demographic transition and economic welfare: The role of in-cash and in-kind transfers, *Quarterly Review of Economics and Finance*, 58, s. 84–92.
- [64] Milligan, K. (2005). Life-cycle asset accumulation and allocation in Canada, *Canadian Journal of Economics*, 38(3), s. 1057–1106.
- [65] Milligan, K., Stabile, M. (2007). The integration of child tax credits and welfare: Evidence from the Canadian National Child Benefit program, *Journal of Public Economics*, 91(1), s. 305–326.
- [66] Milligan, K., Stabile, M. (2009). Child benefits, maternal employment, and children's health: Evidence from Canadian child benefit expansions, *American Economic Review*, 99(2), s. 128–132.
- [67] Milligan, K., Stabile, M. (2011). Do Child Tax Benefits Affect the Well-Being of Children? Evidence from Canadian Child Benefit Expansions, *American Economic Journal: Economic Policy*, 3(3), s. 175–205.
- [68] Moffitt, R. (2000). Welfare Benefits and Female Headship in U.S. Time Series, *The American Economic Review*, 90(2), s. 373–377.
- [69] Moffitt, R. (2002). *Welfare Programs and Labor Supply*, NBER Working Paper 9168.
- [70] Myck, M., Trzeciński, K. (2019). *From Partial to Full Universality: The Family 500 + Programme in Poland and its*, ifo DICE Report 17(3), s. 36–44.
- [71] Parr, N., Guest, R. (2011). The contribution of increases in family benefits to Australia's early 21st-century fertility increase: An empirical analysis, *Demographic Research*, 25, s. 215–244.
- [72] Pestieau, P., Ponthiere, G. (2015). Optimal life-cycle fertility in a Barro-Becker economy, *Journal of Population Economics*, 28(1), s. 45–87.
- [73] Riphahn, R.T., Wijnck, F. (2017). Fertility effects of child benefits, *Journal of Population Economics*, 10757, s. 1–50.
- [74] Rubin, D.B. (1974). Estimating Causal Effects of Treatment in Randomized and Non-randomized Studies, *Journal of Educational Psychology*, 66(5), s. 688–701.
- [75] Schellekens, J. (2009). Family Allowances and Fertility: Socio-economic Differences, *Demography*, 46(3), s. 451–68.
- [76] Schirle, T. (2015). The effect of universal child benefits on labour supply, *Canadian Journal of Economics*, 48(2), s. 437–463.

- [77] Sobotka, T. (2008). The diverse faces of the second demographic transition in Europe, *Demographic Research*, 19, s. 171–224.
- [78] Sobotka, T., Toulemon, L. (2008) Changing family and partnership behaviour: Common trends and persistent diversity across Europe, *Demographic Research*, 19(6), s. 85–138.
- [79] Thévenon, O. (2011). Family Policies in OECD Countries: A Comparative Analysis, *Population and Development Review*, 37, s. 57–87.
- [80] Thévenon, O., Gauthier, A.H. (2011). Family policies in developed countries: a ‘fertility-booster’ with side-effects, *Community, Work Family*, 14(2), s. 197–216.
- [81] Urban, I. Petzer, M. (2018). Microsimulation of Child Benefits: A Review of Studies, *International Journal of Microsimulation*, 11(3), s. 134–168.
- [82] Van de Kaa, D.J. (1987). Europe’s Second Demographic Transition, *Population Bulletin*, 42(1), s. 1–59.
- [83] Werding, M. (2014). Children are costly, but raising them may pay: The economic approach to fertility, *Demographic Research*, 30(1), s. 253–276.
- [84] Woolley, F. (2004). Why Pay Child Benefits to Mothers?, *Canadian Public Policy/Analyse de Politiques*, 30(1), s. 47–69.
- [85] Yasuoka, M., Goto, N. (2015). How is the child allowance to be financed? By income tax or consumption tax?, *International Review of Economics*, 62(3), s. 249–269.
- [86] Zhang, J., Quan, J., van Meerbergen, P. (1994). The Effect of Tax-Transfer Policies on Fertility in Canada, 1921–88, *The Journal of Human Resources*, 29(1), s. 181–201.

Family cash benefits, fertility and female labour supply

Abstract

The fertility rate below the replacement rate in developed countries, and especially the lowest low fertility persisting in many of them, is an important premise for the discussion on family policy solutions supporting the fertility recuperation. One of the tools of family policy are child benefits. The article attempts to review the effectiveness of various forms of cash benefits for children, both in relation to fertility and labour supply of women. Other effects were also noted, including those related to the well-being of children. The results lead to the conclusion, in line with the findings of other studies on different countries, that the impact of these benefits on fertility depends on a country’s institutional context. The need to consider benefits together with other instruments of family policy is also stressed.

Keywords: family policy, fertility, child benefits, female labour supply